

WSPARCIE SPOŁECZNE A ZACHOWANIA AGRESYWNE MŁODZIEŻY PONADGIMNAZJALNEJ Z UWZGLĘDNIENIEM MIEJSCA ZAMIESZKANIA ORAZ RODZAJU SZKOŁY, DO KTÓREJ UCZĘSZCZAŁA BADANA MŁODZIEŻ

SOCIAL SUPPORT AND AGGRESSIVE BEHAVIOUR OF UPPER-SECONDARY YOUTH WITH REGARD TO THEIR PLACE OF RESIDENCE AND THE TYPE OF SCHOOL THE EXAMINED YOUTH ATTENDED

Anna Ławnik^{1(A,B,C,D,E,F,G)}, Elżbieta Szlenk-Czyczerska^{1(A,B,C,D,E,F,G)}

¹Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej

Pope John Paul II State School of Higher Education in Biała Podlaska

¹Państwowa Medyczna Wyższa Szkoła Zawodowa w Opolu

Higher Medical School in Opole

Ławnik, A., Szlenk-Czyczerska, E. (2019). Wsparcie społeczne a zachowania agresywne młodzieży ponadgimnazjalnej z uwzględnieniem miejsca zamieszkania oraz rodzaju szkoły, do której uczęszczała badana młodzież/ Social support and aggressive behaviour of upper-secondary youth with regard to their place of residence and the type of school the examined youth attended, *Rozprawy Społeczne/ Social Dissertations*, 13(3), 137-148. <https://doi.org/10.29316/rs/112854>

Wkład autorów/
Authors' contribution:
A. Zaplanowanie badań/
Study design
B. Zebranie danych/
Data collection
C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
D. Interpretacja danych/
Data interpretation
E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Streszczenie

Wstęp. Wsparcie społeczne ma miejsce wtedy, gdy człowiek może liczyć na pomoc wynikającą z zachowań prospołecznych osoby lub grupy. Jest zawsze aktualne i najprawdopodobniej każdy będzie go kiedyś potrzebował. Agresja jest celowym wyrządzeniem krzywdy innej osobie, bojącej się i chcącej uniknąć bólu i cierpienia. Może być sposobem na szybką realizację doraźnego celu, ale niszczy przez to stosunki z ludźmi.

Materiał i metody. Badania przeprowadzono wśród uczniów szkół ponadgimnazjalnych z powiatu białskiego, województwa lubelskiego. Badania realizowano techniką ankiety audytoryjnej nadzorowanej przez autorów pracy.

Wyniki. Uzyskane wyniki badań ukazały potrzebę wsparcia społecznego wśród młodzieży.

Wnioski. 1. Agresja młodzieży wiejskiej była związana ze wsparciem społecznym określanym ogółem. 2. Na agresję młodzieży miejskiej istotny wpływ miało wsparcie społeczne ogółem. 3. Na agresję ogólną uczniów zasadniczych szkół zawodowych oddziaływało wsparcie poczucia wartości oraz wsparcie społeczne ogółem. 4. Wynik ogólny agresji licealistów nie wiązał się w sposób istotny z żadnym z badanych składników wsparcia społecznego.

Słowa kluczowe: agresja, spostrzegane wsparcie społeczne, młodzież

Summary

Introduction. Social support occurs when one can count on the help resulting from prosocial behaviour of another person or a group. It is always valid and everybody will most probably need it someday. Aggression is deliberate causing harm to a person who is in fear and is trying to avoid pain and suffering. It can be a mean to a quick achievement of a temporary goal, however, in consequence, it ruins relationships with other people.

Material and methods. The research was conducted among students of upper-secondary schools from the Biała Podlaska poviat in the Lubelskie voivodeship. The research used the technique of an auditory survey supervised by the author of this paper.

Results. Obtained results of the research showed the need for social support among youth.

Conclusions. 1. Aggression of village youth was related to broadly defined social support. 2. Social support in general had significant influence on the aggression of the city youth. 3. Supporting the self-esteem and social support in general influenced the overall aggression of the students of vocational schools. 4. The overall result of the aggression of high school students was not related in a significant manner to any of the researched components of social support.

Key words: aggression, observed social support, youth

Tabele/Tables: 8

Ryciny/Figures: 0

Literatura/References: 21

Otrzymano/Submitted:
kwiecień/April 2019

Zaakceptowano/Accepted:
kwiecień/April 2019

Adres korespondencyjny: dr Anna Ławnik, Zakład Pielęgniarstwa, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, ul. Siderska 95/97, 21-500 Biała Podlaska, e-mail: lawnikania@gmail.com, <https://ORCID.org/0000-0001-5849-4398>

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Anna Ławnik, Elżbieta Szlenk-Czyczerska

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

Wstęp

Przegląd literatury tematu przysparza trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu określenia „wsparcie społeczne”. Wynika to przede wszystkim z mnogości definicji i różnorodnej interpretacji tego terminu. Drugim powodem powstawania trudności może być, jak podaje *Grotowska - Leder* (2008), fakt, iż „wsparcie społeczne” jest pojęciem dość nowym, dopiero zdobywającym swój status teoretyczny (Ostrowska, 2007).

Wsparcie społeczne może mieć charakter indywidualny lub zbiorowy, profesjonalny lub nieprofesjonalny, może zależeć od sytuacji życiowej człowieka. Jest zawsze aktualne i najprawdopodobniej każdy będzie go kiedyś potrzebował. Ma miejsce wtedy, gdy człowiek może liczyć na pomoc wynikającą z zachowań prospołecznych osoby lub grupy (Segiet, 2005). Zapotrzebowanie na wsparcie społeczne wzrasta gwałtownie w sytuacjach trudnych (Gabrys, 2009, Kawula, 2012). Aby mogło dojść do nawiązania interakcji wsparcia muszą istnieć sieci społeczne, z którymi jednostka jest powiązana lub które są jej dostępne, np. rodzina, przyjaciele, grupa samopomocy, instytucje (Sęk, Cieślak, 2011). Celem wsparcia społecznego jest rozwiązanie danego problemu lub przezwyciężenie trudnej sytuacji (Kirenko, 2002).

Jak podaje jeden z autorów w literaturze przedmiotu występuje ponad dwieście różnych definicji „agresji”, które - pomimo różnicy dotyczącej kryteriów oraz obszaru badawczego - podkreślają jedną wspólną cechę badanego pojęcia: sprawca w swoim zachowaniu dąży do wyrządzenia szkody natomiast ofiara czuje, że jest pokrzywdzona (Biel, 2011). Słowo „agresja” pochodzi od łacińskiego słowa „aggressio”, w którym to języku oznaczało „napaść, atak” (Talarowska, Florkowski, Gałęcki, 2011). W psychologii „agresja” definiowana jest jako zachowanie ukierunkowane na zadanie cierpienia innemu człowiekowi, który jest motywowany do uniknięcia tego cierpienia (Strelau, Doliński, 2010). O tym, że agresja jest celowym wyrządzeniem krzywdy innej osobie, bojącej się i chcącej uniknąć bólu i cierpienia, pisze w swojej książce *Hanna Hamer* (2005). Twierdzi, że agresja może być źródłem przyjemności i sposobem na szybką realizację doraźnego celu, ale niszczy przez to stosunki z ludźmi.

Celem pracy jest analiza zależności pomiędzy postrzeganym wsparciem społecznym a poziomem zachowań agresywnych młodzieży ponadgimnazjalnej. Realizacja celu głównego opiera się na poszukiwaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jak młodzież ponadgimnazjalna postrzega ogólną dostępność wsparcia społecznego?
2. Jaki jest poziom zachowań agresywnych młodzieży w odniesieniu do miejsca zamieszkania oraz rodzaju szkoły?
3. Jaki jest związek między wsparciem społecznym, a nasileniem zachowań agresywnych młodzieży?

Introduction

A review of literature on the topic causes difficulty in unambiguous definition of the term „social support”. It is mainly because of the multitude of definitions and diverse interpretation of the term. The second reason why difficulties arise may, according to *Grotowska - Leder* (2008), be the fact that „social support” is quite a new notion, that is still gaining its theoretical status (Ostrowska, 2007).

Social support can be either individual or collective, professional or non-professional. It can depend on one's life circumstances. It is always valid and everybody will most probably need it someday. It occurs when a man can count on the help resulting from prosocial behaviour of another person or a group (Segiet, 2005). The demand for social support rises dramatically in difficult situations (Gabrys, 2009, Kawula, 2012). In order for a supportive interaction to occur, there need to be social networks with which one is connected or that are available to one, e.g. family, friends, a self-help group, institutions (Sęk, Cieślak, 2011). The aim of social support is to solve a particular problem or overcoming a difficult situation (Kirenko, 2002).

As one of the authors of the source literature states, there are over two hundred definitions of „aggression”, which - despite the difference in terms of criteria and the research area - stress one common feature of the researched notion: the behaviour of the culprit aims at causing harm, whereas the victim feels that they are aggrieved (Biel, 2011). The word „aggression” derives from the latin word „aggressio”, which meant „assault, attack” (Talarowska, Florkowski, Gałęcki, 2011). In psychology „aggression” is defined as behaviours directed at inflicting suffering on another human being, that is motivated to avoid that suffering (Strelau, Dolinski, 2010). The fact that aggression is deliberately causing harm to another person, is described by *Hanna Hammer* (2005) in her book. She claims that aggression can be a source of pleasure and a mean to a quick achievement of a temporary goal, however, in consequence, it ruins relationships with other people.

The goal of this paper is to analyse the links between the perceived social support and the level of aggressive behaviour of upper-secondary youth. The realisation of the main goal is based on searching for an answer to the following research questions:

1. How does upper-secondary youth perceive the general availability of social support?
2. What is the level of aggressive behaviour of youth in reference to their place of residence and the type of school they attend?
3. What is the link between social support and intensification of aggressive behaviour of the youth?

4. Czy miejsce zamieszkania i rodzaj szkoły modyfikuje zależność między postrzeganym wsparciem, a poziomem zachowań agresywnych badanych nastolatków?

Material i metody

Badania terenowe (ilościowe) przeprowadzono wśród uczniów klas trzecich i czwartych szkół ponadgimnazjalnych - dwóch liceach i dwóch zasadniczych szkołach zawodowych z powiatu bialskiego, województwa lubelskiego. Badania realizowano techniką ankiety audytoryjnej nadzorowanej przez autorkę pracy.

Na realizację badań uzyskano zgodę Komisji Bioetycznej Uniwersytetu Medycznego w Białymstoku (Uchwała nr: R-I-002/244/2012).

Do zebrania danych wykorzystano następujące narzędzia badawcze:

- Kwestionariusz Agresji A. Bussa i M. Perry'ego (wersja Amity)
- Interpersonalną Skalę Wsparcia Społecznego (Skala ISEL College 48 Version)
- Autorski kwestionariusz ankiety składający się z pytań dotyczących sytuacji rodzinnej oraz danych o respondencie.

Badania prowadzono od września 2012 do maja 2013 roku. Badaniem objęto 530 uczniów klas trzecich i czwartych czterech szkół ponadgimnazjalnych, w tym, dwóch liceów i dwóch zasadniczych szkół zawodowych z powiatu bialskiego, województwa lubelskiego. Kryteria włączenia do badań były następujące:

- zgoda dyrektora szkoły na przeprowadzenie badań,
- uzyskanie zgody uczniów na uczestnictwo w badaniu oraz,
- wiek badanych, powyżej 18 roku życia.

Udział w badaniach był anonimowy i dobrowolny.

Analiza statystyczna danych została przeprowadzona w programie STATISTICA P.L v. 7.1. Zostały obliczone średnie arytmetyczne oraz przeprowadzone testy istotności różnic t-studenta. W przypadku niespełnienia założeń do przeprowadzenia w/w analiz, zastosowano testy nieparametryczne: U Manna-Whitneya oraz Kruskala-Wallisa.. We wszystkich analizowanych przypadkach przyjęto poziom istotności $p=0,05$.

Wyniki badań

Poziom agresji a miejsce zamieszkania z uwzględnieniem wsparcia społecznego

Analiza wyników nie wykazała istotnych statystycznie różnicowań pomiędzy poszczególnymi składowymi agresji a miejscem zamieszkania badanej młodzieży (tab. 1).

4. Does place of residence and the type of school they attend modify the link between perceived support and the level of aggressive behaviour of the researched teenagers?

Material and methods

Quantitative field research was conducted among third and fourth grade students of upper-secondary schools - two high schools and two vocational schools from the Biala Podlaska poviat in the Lubelskie voivodeship. The research was carried out with the use of the technique of auditorium survey supervised by the author of this work.

The conduction of the research was approved by the Bioethical Commission of the Medical University of Bialystok (Resolution number: R-I-002/244/2012).

In order to collect the data the following research tools were used:

- the Aggression Questionnaire by A. Buss and M. Perry (the Amity version)
- the Interpersonal Support Evaluation List (the ISEL scale College 48 Version)
- an authorial survey questionnaire consisting of questions concerning family situation and data about the respondent

Research was carried out from September 2012 until May 2013. It involved 530 students from third and fourth grade of four upper-secondary schools, including two high schools and two vocational schools from the Biala Podlaska poviat in the Lubelskie voivodeship.

The criteria for inclusion in the research were as follows:

- the school's headmaster's consent to conduct research
- obtaining the students' consent to participate in the research, and
- the age of the respondents being over 18.

Participation in the research was anonymous and voluntary.

Statistical analysis of the data was done with the use of the STATISTICA P.L v. 7.1. program. Arithmetic averages were calculated and significance tests of the differences in the student's t-distribution were carried out. In case of not having fulfilled the premises to conduct the previously mentioned analyses, nonparametric tests were applied: the Mann-Whitney *U* test and the Kruskal-Wallis test. In all of the analysed cases, the level of significance of $p=0,05$ was assumed.

Results of the research

Level of aggression and place of residence with regard to social support

The analysis of the results did not demonstrate any statistically significant differentiations between particular components of aggression and the place of residence of the researched youth (tab. 1)

Zależność istotną statystycznie stwierdzono pomiędzy badanymi wymiarami wsparcia społecznego a miejscem zamieszkania ankietowanej młodzieży. Osoby mieszkające w mieście postrzegały większą dostępność wsparcia społecznego niż osoby mieszkające na wsi, we wszystkich analizowanych podskalach, jak też w zakresie wsparcia społecznego ogółem (tab. 2).

A statistical significance was determined between the researched aspects of social support and the place of residence of the surveyed youth. People living in the city perceived a higher availability of social support than people living in the countryside, in all of analyses sub scales, as well as the general social support (tab.2).

Tabela 1. Poziom agresji a miejsce zamieszkania (miasto, wieś)

Table 1. Level of aggression and place of residence (city, countryside)

Skala agresji/ Scale of aggression	Miasto/ City		Wieś/ Countryside	
	Mean	SD	Mean	SD
A- Gniew/ Anger	20,2	5,8	19,5	5,6
PA- Agresja fizyczna/ Physical aggression	23,7	8,1	22,5	7,5
VA- Agresja słowna/ Verbal aggression	16,4	3,4	16,5	3,6
H- Wrogość/ Hostility	24,1	6,0	24,9	5,9
T- Wskaźnik ogólny/ general rate	84,5	17,2	83,4	17,5

* - istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$ / significant differentiation when $p < 0,05$

Tabela 2. Poczucie wsparcia społecznego a miejsce zamieszkania (wieś, miasto)

Table 2. Sense of social support and place of residence (city, countryside)

Skala ISEL/ ISEL scale	Miasto/ City		Wieś/ Countryside	
	Mean	SD	Mean	SD
T- ISEL (wsparcie rzeczowe/ substantive support)	28.7*	5.0	27.1*	5,3
B- ISEL (wsparcie przynależności/ belonging support)	25.7*	5.9	23.9*	6.7
A- ISEL (wsparcie oceny/ assessment support)	25.3*	6.1	23.6*	6.7
S- ISEL (wsparcie poczucia wartości/ self-esteem support)	21.4*	5.2	20.3*	5.5
Wsparcie społeczne ogółem/ General social support	101.4*	17.3	95.2*	19.9

* - istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$ / significant differentiation when $p < 0,05$

Tabela 3. Poziom agresji mieszkańców wsi w zależności od wsparcia społecznego

Table 3. Level of aggression of village inhabitants in relation to social support

Poziomy agresji mieszkańców wsi w zależności od wsparcia społecznego/ Levels of aggression of village inhabitants in relation to social support					
Subskale wsparcia społecznego/ Social support sub scales	Czynniki agresji/ Factor of aggression	Wynik testu/ Result of the test	Poziom wsparcia społecznego/ Level of social support		
			Niski/ Low (1)	Średni/ Medium (2)	Wysoki/ High (3)
Subskala materialna/ Material subscale	PA	H=6,83; p=0,0328* (1-2,3)**	25,9	22,1	21,8
	H	H=10,49; p=0,0053* (1,2-3)**	27,2	25,8	23,8
Subskala przynależności/ Belonging subscale	H	H=9,88; p=0,0072* (1-3)**	26,7	24,9	23,5
Subskala oceny/ Self-esteem subscale	H	H=6,01; p=0,0495*	26,4	24,5	24,0
Subskala poczucia wartości/ Self-esteem subscale	H	H=22,7; p=0,0000* (1-2,3)**	26,7	23,4	22,4
Wsparcie społeczne ogółem/ Total social support	H	H=26,64; p=0,0000* (1-2,3; 2-3)**	27,9	25,1	21,6
	T	H=7,04; p=0,0295* (1-3)**	88,2	83,6	77,4

Czynniki agresji: A - Gniew, PA - Agresja fizyczna, VA - Agresja słowna, H - Wrogość, T - Wskaźnik ogólny/

Factors of aggression: A - Anger, PA - Physical Aggression, VA - Verbal Aggression, H - Hostility, T - general rate

* - istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$ / significant differentiation when $p < 0,05$

** - poziomy wsparcia, pomiędzy którymi występuje istotna statystycznie różnica ($p < 0,05$), w wielkości agresji

Z - Wartość testu U Manna-Whitneya; H - Wartość testu Kruskala-Wallis/

levels of support, between which a statistically significant difference occurs ($p < 0,05$), in the size of aggression

Z - magnitude of the Mann-Whitney U test; H - magnitude of the Kruskal-Wallis test

Analizując poziom agresji fizycznej wśród młodzieży wiejskiej stwierdzono istotny statystycznie związek z poziomem wsparcia materialnego. Najbardziej agresywna fizycznie okazała się młodzież mieszkająca na wsi dostrzegająca niski poziom wsparcia materialnego. Zauważono, iż najmniej agresywna okazała się być grupa ankietowanych postrzegająca wysokie wsparcie materialne. Różnica istotna statystycznie wystąpiła pomiędzy badanymi odczuwającymi niskie a średnie oraz niskie a wysokie wsparcie materialne (tab. 3).

Analiza statystyczna wykazała istotną statystycznie zależność wszystkich badanych subskal (wsparcia materialnego, przynależności, oceny, poczucia wartości oraz wsparcia społecznego ogółem) na poziom wrogości wśród badanej grupy pochodzącej ze wsi. Najmniejsza wrogość występowała u badanych, którzy uważali, iż otrzymują w wysokim stopniu wsparcie materialne, przynależności, oceny, poczucia wartości oraz wsparcie społeczne ogółem. Najwyższy poziom wrogości występował wśród osób, które miały poczucie niskiego wsparcia społecznego we wszystkich badanych jego wymiarach.

Wynik ogólny agresji młodzieży wiejskiej wiązał się w sposób istotny statystycznie jedynie ze wsparciem społecznym określanym ogółem. Najbardziej agresywna była młodzież postrzegająca niskie ogólne wsparcie społeczne. Najmniej agresywna była badana grupa ze wsi, której dostarczano w wysokim stopniu ogólne wsparcie społeczne. Różnica istotna statystycznie występowała pomiędzy badanymi odczuwającymi wsparcie społeczne ogółem w stopniu niskim a tymi, co dostępność wsparcia społecznego uznali za wysoką.

Stwierdzono istotny statystycznie związek między poziomem wsparcia oceny i nasileniem agresji fizycznej wśród młodzieży z miasta. Otrzymane wyniki dowodzą, iż najbardziej agresywna fizycznie była młodzież z miasta postrzegająca w niskim stopniu wsparcie oceny. Najniższy poziom agresji fizycznej był wśród osób postrzegających, wysokie wsparcie oceny. Różnica występowała pomiędzy niskim a wysokim poziomem wsparcia oceny (tab. 4).

Wyniki badań wykazały, iż istotny statystycznie związek zachodził pomiędzy poziomem agresji słownej przejawianej przez młodzież z miasta a wsparciem przynależności, oceny oraz poczucia wartości. Największą agresję słowną zaobserwowano wśród ankietowanych mieszkańców miasta postrzegających dostępność wsparcia oceny i poczucia wartości na wysokim poziomie, a także wsparcia przynależności na poziomie średnim. Najmniej agresywni słownie byli ankietowani dostrzegający niskie wsparcie przynależności i oceny, a także ci, którzy wsparcie poczucia wartości postrzegali w średnim stopniu.

Ustalono również, że istotna statystycznie zależność występowała pomiędzy poziomem wrogości młodzieży miejskiej a wsparciem materialnym, przynależności oraz poczucia wartości. Najwyż-

Analysing the level of physical aggression among village youth, a statistically significant connection with the level of material support was determined. The most physically aggressive turned out to be the youth that lived in in the countryside and perceived a low level of material support. It has been noticed that the least aggressive turned out to be a group of interviewees perceiving high material support. A statistically significant difference occurred between the examined that felt a low and medium, as well as low and high material support (tab. 3).

Statistical analysis has shown a statistically significant dependency of all the examined subscales (material support, belonging, assessment, self-esteem and general social support) on the level of hostility within the examined group from the countryside. The lowest hostility was present in the examined that thought they were getting material support, belonging, assessment, self-esteem and general social support at a high level. The highest level of hostility was present among people who had a feeling of low social support in all of its researched aspects.

The general result of aggression of village youth was in a statistically significant way connected only to social support defined generally. The most aggressive was the youth perceiving a low general social support. The least aggressive was the examined group from the countryside that was at a high degree provided with general social support. A statistically significant difference occurred between the examined that felt social support generally at a low rate and those who considered the availability of social support to be high.

A statistically significant link between the level of assessment support and the escalation of physical aggression among youth from the city was determined. The obtained results prove that the most physically aggressive was the youth from the city that perceived assessment support at a low level. The lowest level of physical aggression was among people perceiving a high assessment support. The difference occurred between low and high level of assessment support (tab. 4).

The results of the research have demonstrated that a statistically significant link occurred between the level of verbal aggression, displayed by the youth from the city, and belonging, assessment and self-esteem support. The greatest verbal aggression was observed among interviewed inhabitants of the city, who perceived the availability of assessment and self-esteem support at a high level, as well as belonging support at a medium level. The least verbally aggressive were the respondents perceiving a low belonging and assessment support, as well as those who perceived self-esteem support at a medium level.

It has also been established, that a statistically significant dependency occurred between the level of hostility of the city youth and material, belonging and self-esteem support. The highest level of

Tabela 4. Poziom agresji mieszkańców miasta w zależności od wsparcia społecznego
Table 4. Level of aggression of inhabitants of the city with regard to social support

Poziomy agresji mieszkańców miasta w zależności od wsparcia społecznego/ Levels of aggression of inhabitants of the city with regard to social support					
Subskale wsparcia społecznego/ Social support sub scales	Czynniki agresji/ Factor of aggression	Wynik testu/ Result of the test	Poziom wsparcia społecznego/ Level of social support		
			Niski/ Low (1)	Średni/ Medium (2)	Wysoki/ High (3)
Subskala materialna/ Material subscale	H	H=6,93; p=0,0313* (2-3)**	25,9	25,3	23,1
Subskala przynależności/ Belonging subscale	VA	H=6,1; p=0,0474*	15,9	17,0	16,1
	H	H=8,6; p=0,0135* (1-3)**	26,3	24,5	22,6
Subskala oceny/ Self-esteem subscale	PA	H=7,6; p=0,0223* (1-3)**	26,6	23,4	22,0
	VA	H=6,77; p=0,0339* (1-3)**	15,3	16,7	16,9
Subskala poczucia wartości/ Self-esteem subscale	VA	H=9,44; p=0,0089* (2-3)**	16,9	16,0	19,0
	H	H=14,1; p=0,0009* (1-2)**	26,2	22,7	23,9
	T	H=9,71; p=0,0078* (1-2)**	89,1	81,3	90,2

Czynniki agresji: A - Gniew, PA - Agresja fizyczna, VA - Agresja słowna, H - Wrogość, T - Wskaźnik ogólny/
 Factors of aggression: A - Anger, PA - Physical Aggression, VA - Verbal Aggression, H - Hostility, T - general rate

* – istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$ / significant differentiation when $p < 0,05$

** – poziomy wsparcia, pomiędzy którymi występuje istotna statystycznie różnica ($p < 0,05$), w wielkości agresji

Z - Wartość testu U Manna-Whitneya; H -Wartość testu Kruskala-Wallisa/

levels of support, between which a statistically significant difference occurs ($p < 0,05$), in the size of aggression

Z - magnitude of the Mann-Whitney U test; H -magnitude of the Kruskal-Wallis test

szy poziom wrogości stwierdzono u młodzieży, która postrzegała na niskim poziomie dostępność wsparcia we wszystkich opisywanych subskalach. Najmniejsza wrogość pojawiła się u młodzieży, postrzegającej wysokie wsparcie materialne i przynależności oraz średnie wsparcie poczucia wartości. Różnica występująca w subskali materialnej zachodziła pomiędzy średnim a wysokim poziomem wsparcia społecznego, w subskali przynależności pomiędzy niskim a wysokim poziomem natomiast w subskali poczucia wartości różnicę odnotowano pomiędzy niskim a średnim poziomem wsparcia społecznego.

Z wynikiem agresji ogólnej młodzieży z miasta istotnie statystycznie wiązało się tylko wsparcie poczucia wartości. Poziom agresji ogólnej był niski w badanej grupie gdzie wsparcie poczucia wartości odczuwane było, jako średnie. Różnica istotna statystycznie wystąpiła w zakresie ogólnie rozumianej agresji.

Poziom agresji a rodzaj szkoły z uwzględnieniem postrzeganego wsparcia społecznego

Analiza wyników badań wykazała istotne statystycznie zróżnicowanie w poziomach poszczególnych składowych agresji fizycznej, słownej oraz agresji ogółem a szkołą, do której uczęszczali ankietowani. Wyższą średnią w wymienionych podskalach agresji stwierdzono wśród uczniów zasadniczej szkoły zawodowej. W pozostałych podskalach – gniewu i wrogości, nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie (tab. 5).

hostility was determined in youth that perceived the availability of support in all of the described sub scales to be at a low level. The least hostile was the youth that perceived a high level of material and belonging support, as well as a medium level of self-esteem support. The difference occurring in the material sub scale was between the medium and the high level of social support, in the belonging subscale between the low and high level, whereas, in the self-esteem subscale, the difference was between the low and the medium levels of social support.

With the result of general aggression in youth from the city, only the self-esteem support was connected in a statistically significant manner. The general level of aggression was low in the examined group where the self-esteem support was medium. A statistically significant difference occurred within the extent of generally understood aggression.

Level of aggression and type of school with regard to perceived social support

An analysis of the results of the research demonstrated a statistically significant diversity in the levels of particular components - physical, verbal and general aggression, and the school the respondents attended. A higher average in the mentioned subscales of aggression was determined among vocational school students. In the remaining subscales - of anger and hostility - no statistically significant differences were determined (tab.5).

Zróźnicowanie istotne statystycznie między grupami wyodrębnionymi ze względu na rodzaj szkoły stwierdzono dla wsparcia rzeczowego oraz wsparcia oceny. Większą dostępność wsparcia rzeczowego oraz oceny postrzegają młodzież ucząca się w liceum. W pozostałych podskalach wsparcia nie stwierdzono różnic istotnych statystycznie (tab. 6).

A statistically significant diversification between groups distinguished on the grounds of the type of school was determined for substantive and assessment support. A greater availability of substantive and assessment support was perceived by the youth attending high schools. In the remaining sub scales of support, no statistically significant differences were determined (tab. 6).

Tabela 5. Poziom agresji a rodzaj szkoły
Table 5. Level of aggression and type of school

Skala agresji/ Scale of aggression	Zasadnicza Szkoła Zawodowa/ Vocational School		Liceum Ogólnokształcące/ High School	
	Mean	SD	Mean	SD
A- Gniew/ Anger	19,6	5,7	20,0	5,6
PA- Agresja fizyczna/ Physical aggression	25,2*	7,8	20,8*	7,1
VA- Agresja słowna/ Verbal aggression	16,8*	3,4	16,1*	3,6
H- Wrogość/ Hostility	24,8	6,0	24,3	5,9
T- Wskaźnik ogólny/ general rate	86,5*	17,8	81,2*	16,6

* - istotne zróźnicowanie przy $p < 0,05$

*significant differentiation when $p < 0,05$

Tabela 6. Poczucie wsparcia społecznego a rodzaj szkoły
Table 6. Sense of social support and type of school

Skala ISEL/ ISEL scale	Zasadnicza szkoła zawo- dowa/ Vocational School		Liceum ogólnokształcące/ High School	
	Mean	SD	Mean	SD
T- ISEL (wsparcie rzeczowe/ substantive support)	27.3*	5.6	28.2*	4.9
B- ISEL (wsparcie przynależności/ belonging support)	24.7	6.4	24.6	6.5
A- ISEL (wsparcie oceny/ assessment support)	23.5*	6.6	25.1*	6.3
S- ISEL (wsparcie poczucia wartości/ self-esteem support)	21.1	5.3	20.3	5.5
Wsparcie społeczne ogółem/ General social support	96.9	19.2	98.8	18.9

* - istotne zróźnicowanie przy $p < 0,05$

*significant differentiation when $p < 0,05$.

Badanie wykazało, iż poziom gniewu uczniów zasadniczych szkół zawodowych wiązał się w sposób istotny statystycznie wyłącznie z poziomem wsparcia poczucia wartości. Szczegółowa analiza wykazała istotne statystycznie różnice pomiędzy osobami postrzegającymi niskie a średnie wsparcie poczucia wartości. Najwyższym poziomem gniewu charakteryzowali się uczniowie zasadniczych szkół zawodowych postrzegający niską dostępność wsparcia poczucia wartości. Najmniejszy wskaźnik gniewu osiągnęli badani uczniowie, którzy dostrzegali wysoki poziom wsparcia poczucia wartości (tab. 7).

Związek istotny statystycznie z poziomem agresji fizycznej wśród uczniów zasadniczych szkół zawodowych miało wyłącznie wsparcie oceny. Różnice istotne statystycznie wystąpiły pomiędzy średnim a wysokim poziomem wsparcia oceny. Zaobserwowano, iż najbardziej agresywni fizycznie byli badani postrzegający niską dostępność wsparcia oceny. Najmniejszy poziom agresji fizycznej odnotowano wśród ankietowanej młodzieży postrzegającej dostępność wsparcia oceny na wysokim poziomie.

Research has proven that the level of anger of vocational school students related in a statistically significant way only to the level of the self-esteem support. Detailed analysis has presented statistically significant differences between people perceiving low and medium levels of self-esteem support. The highest level of anger characterised vocational school students, who perceived a low availability of self-esteem support. The lowest rate of anger was reached by the examined students who perceived a high level of availability of self-esteem support (tab. 7).

Only the assessment support had a statistically significant link to the levels of physical aggression among vocational schools' students. The statistically significant differences occurred between medium and low level of assessment support. It has been observed, that the most physically aggressive were the respondents who perceived a low availability of assessment support. The lowest level of physical aggression was noted among the interviewed youth perceiving the availability of assessment support to be at a high level.

Tabela 7. Poziom agresji badanych osób uczących się w Szkole Zawodowej w zależności od wsparcia społecznego
Table 7. Level of aggression of the respondents attending vocational schools with regard to social support

Poziomy agresji osób uczących się w Szkole Zawodowej w zależności od wsparcia społecznego/ Level of aggression of the respondents attending vocational schools with regard to social support					
Subskale wsparcia społecznego/ Social support sub scales	Czynniki agresji/ Factor of aggression	Wynik testu/ Result of the test	Poziom wsparcia społecznego/ Level of social support		
			Niski/ Low (1)	Średni/ Medium (2)	Wysoki/ High (3)
Subskala materialna/ Material subscale	H	H=6,02; p=0,0493*	25,8	25,8	23,8
Subskala oceny/ Assessment subscale	PA	H=7,69; p=0,0214* (2-3)**	26,1	25,7	22,9
Subskala poczucia wartości/ Self-esteem subscale	A	H=6,41; p=0,0406* (1-2)**	20,7	18,8	18,7
	H	H=26,1; p=0,0000* (1-2,3)**	27,2	23,2	23,3
	T	H=6,87; p=0,0322* (1-2)**	90,0	83,8	84,9
Wsparcie społeczne ogółem/ General social support	H	H=13,84; p=0,0010* (1-3)**	27,9	24,9	22,4
	T	H=6,28; p=0,0432* (1-3)**	91,2	86,7	81,9

Czynniki agresji: A - Gniew, PA - Agresja fizyczna, VA - Agresja słowna, H - Wrogość, T - Wskaźnik ogólny/
 Factors of aggression: A - Anger, PA - Physical Aggression, VA - Verbal Aggression, H - Hostility, T - general rate

* - istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$ / significant differentiation when $p < 0,05$

** - poziomy wsparcia, pomiędzy którymi występuje istotna statystycznie różnica ($p < 0,05$), w wielkości agresji

Z - Wartość testu U Manna-Whitneya; H -Wartość testu Kruskala-Wallisa/

levels of support, between which a statistically significant difference occurs ($p < 0,05$), in the size of aggression

Z - magnitude of the Mann-Whitney U test; H -magnitude of the Kruskal-Wallis test

Zależność istotna statystycznie wystąpiła pomiędzy poziomem wrogości uczniów szkół zawodowych a wsparciem materialnym, wsparciem poczucia wartości oraz wsparciem społecznym ogółem. Największy poziom gniewu stwierdzono wśród grupy postrzegającej dostępność wsparcia poczucia wartości, a także wsparcia społecznego ogółem na poziomie niskim. Najmniej wrodoży okazali się być badani uczniowie, którzy postrzegali dostępność wsparcia materialnego, podobnie jak wsparcia społecznego ogółem na wysokim poziomie, dostępność wsparcia poczucia wartości określona została przez najmniej wrogich badanych na poziomie średnim.

Na wynik ogólny agresji uczniów zasadniczych szkół zawodowych wpływ istotny statystycznie wywierało wsparcie poczucia wartości oraz wsparcie społeczne ogółem. Najbardziej agresywna badana młodzież postrzegala wsparcie poczucia wartości oraz wsparcie społeczne ogółem na poziomie niskim. Najmniejszą agresją ogólną charakteryzowała się grupa, postrzegająca wsparcie społeczne ogółem na wysokim poziomie, natomiast wsparcie społeczne poczucia wartości na poziomie średnim. Różnica istotna statystycznie w przypadku subskali poczucia wartości występowała pomiędzy niskim a średnim poziomem, natomiast w przypadku wsparcia społecznego ogółem różnica wystąpiła w zakresie ogólnego nasilenia agresji pomiędzy grupami o niskim i wysokim poziomie wsparcia społecznego.

Analiza wykazała, że z poziomem gniewu badanej młodzieży uczącej się w liceum istotny statystycznie związek miał poziom wsparcia oceny. Najwyższe nasilenie gniewu przejawiali uczniowie

A statistically significant dependence occurred between the level of hostility of vocational school students and material support, self-esteem support and general social support. The highest level of anger was determined in the group perceiving the availability of self-esteem support as well as social support in general to be on a low level. The least hostile turned out to be the examined students who perceived the availability of material support, similarly to general social support, to be on a high level. The availability of self-esteem support was determined by the least hostile respondents as medium.

Self-esteem support and general social support had a statistically significant impact on the general result of aggression of vocational school students. The most aggressive examined youth perceived a low level of self-esteem support and general social support. The lowest general aggression characterised the group which perceived general social support to be on a high level, whereas self-esteem social support was perceived on a medium level. The statistically significant difference in the case of self-esteem subscale occurred between the low and medium levels, whereas in the case of general social support the difference was in the extent of overall intensification of aggression between groups with low and high levels of social support.

Analysis has proven that the level of anger in the examined youth attending high schools was in a statistically significant way linked to the level of assessment support. The greatest intensification of anger was demonstrated by the students of high

Tabela 8. Poziom agresji badanych osób uczących się w Liceum w zależności od wsparcia społecznego
Table 8. Levels of aggression of the respondents attending high schools with regard to social support

Poziomy agresji osób uczących się w Liceum w zależności od wsparcia społecznego/ Levels of aggression of the respondents attending high schools with regard to social support					
Subskale wsparcia społecznego/ Social support sub scales	Czynniki agresji/ Factor of aggression	Wynik testu/ Result of the test	Poziom wsparcia społecznego/ Level of social support		
			Niski/ Low (1)	Średni/ Medium (2)	Wysoki/ High (3)
Subskala materialna/ Material subscale	A	H=0,06; p=0,969	20,5	20,1	20,0
	H	H=14,98; p=0,0006* (1,2-3)**	28,7	25,5	23,2
Subskala przynależności/ Belonging subscale	H	H=18,3; p=0,0001* (1,2-3)**	26,9	24,7	22,4
Subskala oceny/ Assessment subscale	A	H=8,25; p=0,0162* (2-3)**	19,8	19,2	21,5
	H	H=5,99; p=0,0499* (1-2)**	25,9	23,7	24,1
Subskala poczucia wartości/ Self-esteem subscale	VA	H=9,58; p=0,0083* (1,2-3)**	16,5	15,8	19,5
Wsparcie społeczne ogółem/ Social support ingeneral	H	H=16,14; p=0,0003* (1-2,3)**	27,4	24,1	22,5

Czynniki agresji: A - Gniew, PA - Agresja fizyczna, VA - Agresja słowna, H - Wrogość, T - Wskaźnik ogólny/
 Factors of aggression: A - Anger, PA - Physical Aggression, VA - Verbal Aggression, H - Hostility, T - general rate

* - istotne zróżnicowanie przy $p < 0,05$ / significant differentiation when $p < 0,05$

** - poziomy wsparcia, pomiędzy którymi występuje istotna statystycznie różnica ($p < 0,05$), w wielkości agresji

Z - Wartość testu U Manna-Whitneya; H -Wartość testu Kruskala-Wallisa/

levels of support, between which a statistically significant difference occurs ($p < 0,05$), in the size of aggression

Z - magnitude of the Mann-Whitney U test; H -magnitude of the Kruskal-Wallis test

liceum, którzy dostępność wsparcia oceny postrzegali na poziomie wysokim. Najmniejszy wskaźnik gniewu osiągnęli uczniowie postrzegający średnią dostępność wsparcia oceny. Różnica istotna statystycznie występowała pomiędzy średnim a wysokim poziomem wsparcia oceny (tab.8)

Wyniki badań wykazały, iż poziom agresji słownej wśród uczniów liceum wiązał się w sposób istotny statystycznie z poziomem wsparcia poczucia wartości. Najbardziej agresywni słownie badani licealiści postrzegali dostępność wsparcia poczucia wartości na wysokim poziomie. Najmniejszą agresję słowną zaobserwowano u młodzieży, która postrzegala dostępność wsparcia poczucia wartości, jako średnią. Różnica istotna statystycznie wystąpiła pomiędzy niskim a wysokim oraz średnim a wysokim poziomem wsparcia poczucia wartości.

Istotny statystycznie związek z poziomem wrogości, wśród młodzieży uczącej się w liceum, miały wszystkie badane składniki wsparcia społecznego (wsparcie materialne, przynależności, oceny, poczucia wartości oraz wsparcie społeczne ogółem). Licealiści z największym nasileniem wrogości postrzegali dostępność wszystkich omawianych komponentów wsparcia społecznego na niskim poziomie. Uczniowie z najmniejszym poziomem wrogości postrzegali wysokie wsparcie materialne, przynależności, poczucia wartości oraz wsparcie społeczne ogółem a także średnie wsparcie oceny. W tym przypadku różnica w natężeniu wrogości wystąpiła pomiędzy niskim a średnim poziomem wsparcia w subskali poczucia wartości oraz oceny, jak również pomiędzy niskim i wysokim oraz niskim i średnim we wsparciu społecznym ogółem. W przypad-

schools who perceived the availability of assessment support on a high level. The lowest rate of anger was reached by the students perceiving a medium availability of assessment support. A statistically significant difference occurred between the medium and the high levels of assessment support (tab. 8).

Results of the research have proven that the level of verbal aggression among high schools' students related in a statistically significant way to the level of self-esteem support. The most verbally aggressive of the examined high school students perceived the availability of self-esteem support on a high level. The least verbal aggression was observed in youth who perceived the availability of self-esteem support as medium. A statistically significant difference occurred between the low and the high, as well as the medium and the high levels of self-esteem support.

All of the examined components of social support (material, belonging, assessment, self-esteem and general social support) had a statistically significant connection with the level of hostility. High schools students with the greatest intensity of hostility perceived the availability of all the discussed components of social support to be on a low level. Students with the lowest level of hostility perceived a high material, belonging, self-esteem general social support, as well as a medium level of assessment support. In this case, the difference in the intensity of hostility occurred between the low and the medium levels of support in the sub scales of self-esteem and assessment, as well as between the low and the high, and the low and the medium

ku wsparcia materialnego oraz przynależności różnica odnośnie poziomu wrogości występowała pomiędzy niskim i wysokim oraz średnim i wysokim poziomem wsparcia.

Dyskusja

W literaturze przedmiotu możemy spotkać się z licznymi rozważaniami dotyczącymi zarówno zachowań agresywnych, jak i wsparcia społecznego w populacji dzieci i młodzieży z różnych kręgów społecznych, ekonomicznych, różnej płci, a także będących w różnym wieku (Segiet, 2005, Teusz, 2005, Jędrzysek-Geisler, 2011, Makara-Studzińska, Trela, Jankowska-Nowak, Grzywa-Celińska, 2009). Niewielu badaczy zdecydowało się jednak na analizę związku występującego pomiędzy wsparciem społecznym a zachowaniami agresywnymi (Małkowska, Woynarowska, 2004). Stąd też w prezentowanej pracy podjęto próbę zbadania zależności między wsparciem społecznym a zachowaniami agresywnymi młodzieży.

Wyniki badań prezentowane przez *Hunter*, wykazały, że dziewczęta chętniej i łatwiej niż chłopcy zwracają się z prośbą o pomoc (Hunter, James, Boyle, Warden, 2004). Poza tym dziewczęta widzą we wsparciu szansę na zatrzymanie agresji i przemoc, a także badane kobiety otrzymujące wsparcie społeczne miały lepsze samopoczucie od swoich kolegów. Badani uczniowie chętniej zwracają się o pomoc, gdy wiedzą, że ich prośba nie pozostanie obojętna i coś mogą przez to osiągnąć.

Również analiza wyników badań prezentowanych przez Ławnik pokazała, że badane kobiety postrzegały większą dostępność wsparcia rzeczowego, oraz oceny (Ławnik, Marcinowicz, Szepeluk, 2018). Wśród badanej młodzieży, stwierdzono istotne zróżnicowanie w wielkości agresji słownej ($p=0,03$) oraz wrogości ($p=0,001$) wśród kobiet oraz wrogości ($p=0,001$) wśród mężczyzn a poziomem wsparcia materialnego. Stwierdzono, także związek pomiędzy poziomem wsparcia przynależności a poziomem wrogości zarówno u kobiet ($p=0,001$) jak i u mężczyzn ($p=0,01$). Badanie wykazało istotną zależność wsparcia oceny u kobiet z poziomem gniewu ($p=0,01$), agresji słownej ($p=0,03$) oraz ogólnego wskaźnika agresji ($p=0,03$). U mężczyzn natomiast poziom wsparcia oceny wiązał się istotnie statystycznie z agresją słowną ($p=0,01$) oraz wrogością ($p=0,04$). Wsparcie poczucia wartości wiązało się istotnie statystycznie z poziomem agresji słownej ($p=0,02$) i wrogości ($p=0,01$) u kobiet oraz gniewu ($p=0,01$), wrogości ($p=0,001$) i agresji ogólnej ($p=0,01$) u mężczyzn. Badanie wykazało istotne statystycznie zróżnicowanie pomiędzy wsparciem społecznym ogółem a poziomem wrogości ($p=0,001$) wśród kobiet oraz gniewu ($p=0,05$), wrogości ($p=0,001$) i agresji ogólnej ($p=0,04$) u mężczyzn.

levels of general social support. In terms of material and belonging support, the difference regarding the level of hostility occurred between the low and the high, as well as the medium and the high levels of support.

Discussion

In the source literature, we can encounter numerous deliberations concerning both aggressive behaviour, as well as social support in the population of children and youngsters from various social or economic circles, of various genders, as well as ages (Segiet, 2005, Teusz 2005, Jędrzysek-Geisler, 2011, Makara-Studzinska, Trela, Jankowska-Nowak, Grzywa-Celinska, 2009). Few researchers, however, decided to analyse the connection occurring between social support and aggressive behaviour (Małkowska, Woynarowska, 2004). Hence, in this presented work, an attempt at examining the dependencies between social support and aggressive behaviour in youth was made.

Results of the research presented by *Hunter*, have proven that girls turn for help more willingly and easily than boys (Hunter, James, Boyle, Warden, 2004). What is more, girls see in support a chance to stop aggression and violence. Furthermore, the examined women receiving social support had a better mood than their male colleagues. The examined students turn for help more willingly, when they know that their request will not be met with indifference and that they can achieve something through this.

Likewise, the analysis of the results of research presented by Ławnik has shown that the examined women perceived a higher availability of substantive and assessment support (Ławnik, Marcinowicz, Szepeluk, 2018). Among the researched youth, there is a crucial diversity in the size of verbal aggression ($p=0,03$) and hostility ($p=0,001$) in women, and hostility ($p=0,01$) in men and the level of material support. A connection between the level of sense of belonging support and the level of hostility, both in women ($p=0,001$) and men ($p=0,01$) has also been determined. Research has shown a significant dependency of assessment support in women on the level of anger ($p=0,01$), verbal aggression ($p=0,03$) and the general rate of aggression ($p=0,03$). In case of men, however, the level of assessment support related in a statistically significant way to verbal aggression ($p=0,01$) and hostility ($p=0,04$). Self-esteem support correlated in a statistically significant manner with the level of verbal aggression ($p=0,02$) and with hostility ($p=0,01$) in women, as well as with anger ($p=0,01$), hostility ($p=0,001$) and general aggression ($p=0,01$) in men. Research has determined a statistically significant diversification between general social support and the level of hostility ($p=0,001$) in women, as well as anger ($p=0,05$), hostility ($p=0,001$) and general aggression ($p=0,04$) in men.

Różnic istotnych statystycznie w poziomie agresji uwarunkowanej miejscem zamieszkania (wieś/miasto) nie wykazały wyniki badań własnych prezentowanych na łamach *Developmental Period Medicine* w 2014 roku. Choć zaobserwowano nieistotnie wyższe wartości charakteryzujące agresję u badanej grupy pochodzącej z miasta. (Ławnik, Marcinowicz, Szepeluk, 2014).

Analizując cechy dziecka a także jego uwarunkowania życiowe i cechy środowiskowe wielu badaczy próbuje stworzyć sylwetkę dorastającego, u którego ryzyko wystąpienia zachowań agresywnych jest niskie. Do najczęściej wymienianych czynników należy: płeć żeńska, prawidłowy rozwój prenatalny i wczesno dziecięcy, dobre zdrowie psychiczne i fizyczne, prawidłowy system wartości, wysoka samoocena, sukcesy w szkole, silna więź z rodzicami, wsparcie rodziców oraz środowiska, przynależność do grup rówieśniczych, dostęp do kultury i rekreacji w środowisku lokalnym (Borkowska, Szymańska, Witkowska, 2012).

Wnioski

1. Agresja, w ujęciu ogólnym, młodzieży wiejskiej wiązała się w sposób istotny statystycznie jedynie ze wsparciem społecznym określanym ogółem ($p=0,0295$).
2. Na ogólną agresję młodzieży miejskiej wpływ istotny statystycznie miało wsparcie społeczne określane ogółem ($p=0,0078$).
3. Na wynik ogólny agresji uczniów zasadniczych szkół zawodowych wpływ istotny statystycznie wywierało wsparcie poczucia wartości ($p=0,001$) oraz wsparcie społeczne ogółem ($p=0,0432$).
4. Wynik ogólny agresji uczniów liceum nie wiązał się w sposób istotny statystycznie z żadnym z badanych składników wsparcia społecznego.

Literatura/ References:

1. Biel, K. (2011). Rozwój agresji u dzieci w kierunku niedostosowania społecznego. W: *Dziecko zagrożone wykluczeniem. Elementy diagnozy, działania profilaktyczne i pomocowe*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 75-101.
2. Borkowska, A., Szymańska, J., Witkowska, M. (2012). *Przeciwdziałanie agresji i przemocy w szkole. Poradnik dla nauczycieli*. Ośrodek Rozwoju Edukacji.
3. Gabryś, K. (2009). Środowiska wsparcia dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych. W: *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*. (red.) Gajdzica, Z. Kraków: Oficyna wydawnicza „Impuls”, 125-132.
4. Grotowska-Leder, J. (2008). Wsparcie społeczne w perspektywie teorii socjologicznych- kontekst więzi społecznych, sieci wymiany. W: *Sieci wsparcia społecznego jako przejaw integracji i dezintegracji społecznej*. Red. Grotowska – Leder, J. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 9-27.
5. Hamer, H. (2005). *Psychologia społeczna. Teoria i praktyka*. Warszawa: Wydawnictwo Difin,
6. Hunter, S. C., James, M.E. Boyle, J. M. E., Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 375-390.
7. Jędrzysek – Geisler, A. (2011). Agresywna młodzież. *Problemy Opiekuńczo Wychowawcze*, 51(3), 30-34.
8. Kawula, S. (2012). „Spirala życzliwości” jako cel i forma skutecznej pracy środowiskowej. W: *Pedagogika Społeczna. Dzisiaj i jutro*. Toruń: Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, 153-160.

No statistically significant differences in the level of aggression conditioned by place of residence (city/countryside) were determined in the results of own research presented in *Developmental Period Medicine* in 2014. However, insignificant higher values characterizing aggression in the examined group coming from the city have been observed. (Ławnik, Marcinowicz, Szepeluk, 2014).

Analysing traits of a child, as well as its life conditions and environmental traits, many researchers try to create a model of an adolescent for whom the risk of aggressive behaviours occurring is very low. The most frequently enumerated factors are: female gender, proper prenatal and early childhood development, good mental and physical health, proper system of values, high self-esteem, successes in school, strong connection with parents, parents' and the environment's support, belonging to peer groups, access to culture and leisure in local community (Borkowska, Szymanska, Witkowska, 2012).

Conclusions

1. Aggression, in a general meaning, of countryside youth was connected in a statistically significant way only to general social support ($p=0,0295$).
2. General social support ($p=0,0078$) had a statistically significant impact on general aggression in youth from the city.
3. Self-esteem support ($p=0,001$) and general social support ($p=0,0432$) has a statistically significant impact on the general result of aggression in vocational school students.
4. General result of aggression in high school students was in no statistically significant way connected to any of the researched components of social support.

9. Kirenko, J. (2002). *Nie jesteś sam. Wsparcie społeczne osób z niepełnosprawnością*. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej i Zatrudnienia Urzędu Marszałkowskiego, Lublin.
10. Ławnik, A., Marcinowicz, L., Szepeluk, A. (2018). Wsparcie społeczne a zachowania agresywne młodzieży ponadgimnazjalnej z uwzględnieniem płci oraz wieku badanej grupy. *Rozprawy Społeczne, Tom 12, Nr 3*, 47-54.
11. Ławnik, A., Marcinowicz, L., Szepeluk, A. (2014). Zachowania agresywne młodzieży ponadgimnazjalnej na przykładzie wybranych szkół z powiatu bialskiego. *Developmental Period Medicine, XVIII(3)*: 343-348.
12. Makara-Studzińska, M., Trela, J., Jankowska-Nowak, R., Grzywa-Celińska, A. (2009). Poziom agresji i złości u młodzieży nadużywającej substancji psychoaktywnych. *Zdrowie Publiczne 119(1)*: 29-32.
13. Małkowska, A., Woynarowska, B. (2004). Postrzeganie przez uczniów gimnazjów wsparcia społecznego a występowanie zachowań ryzykownych. *Edukacja 3*: 36-47.
14. Ostrowska, K. (2007). Wsparcie społeczne ważnym elementem klimatu społecznego. *Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia; 12*, 24-28.
15. Segiet, K. (2005). Wsparcie społeczne jako sens wychowania we współczesnym świecie. *Auxilium Sociale, 3-4*, 70-79.
16. Sęk, H., Cieślak, R. (2011). Wsparcie społeczne - sposoby definiowania, rodzaje i źródła wsparcia, wybrane koncepcje teoretyczne. W: *Wsparcie społeczne, stres i zdrowie*. (red.) Sęk, H., Cieślak, R. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 11-28.
17. Strelau, J., Doliński, D. (2016). *Psychologia akademicka t.2. rozdział 25*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
18. Talarowska, M., Florkowski, A., Gałęcki, P. (2011). (red.) *Podstawy psychologii. Podręcznik dla studentów medycyny i kierunków medycznych*. Wrocław: Wydawnictwo Continuo.
19. Teusz, G. (2005). Znaczenie wsparcia społecznego w doświadczaniu przez młodzież krytycznych wydarzeń życiowych. *Auxilium Sociale; 3-4*, 170-185.
20. Tucholska, S. (1998). Pomiar agresji: Kwestionariusz Agresji A. Bussa i M. Perry'ego. *Studia z Psychologii w KUL; 9*: 369-378.
21. Zarzycka, D. Polska adaptacja i walidacja Interpersonalnej Skali Wsparcia Społecznego, wersja dla studentów (ISEL-48v.Coll.: Interpersonal Support Evaluation List, College Version). Praca naukowa zrealizowana ze środków na naukę w latach 2008-2010 jako projekt badawczy, 1-11. Manuskrypt niepublikowany.